

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ДО ЄС

О.П. Поведа

Аспірант кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології та міжнародних відносин

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

У статті досліджуються головні проблемні питання європейської інтеграції Чеської Республіки. Подається короткий аналіз основних політичних та економічних викликів, які стояли на шляху вступу Чехії до ЄС, акцентується увага на складності і неоднозначності процесу адаптації законодавства і економіки країн ЦСЄ до стандартів Євросоюзу.

В статье исследуются главные проблемные аспекты европейской интеграции Чешской Республики. Наводится краткий анализ приоритетных политических и экономических вызовов, препятствующих вступлению Чехии к ЕС, акцентируется внимание на сложности и противоречиях процесса адаптации законодательства и экономики стран ЦВЕ к стандартам Евросоюза.

The main burning aspects of the European integration of the Czech Republic are determined in the given article. Short overview of the decisive political and economic challenges that influenced Czech Republic entrance to the EU is examined, it is also stressed on the complexity and ambivalence of adaptation process of the economy and laws of the Central and Eastern European countries to the European Union standards.

Ключові слова: Чеська Республіка, зовнішня політика, європейська інтеграція, ЄС.

Події ХХ століття яскраво продемонстрували людству, що поодиночі окремим країнам досить часто важко захистити власні економічні, політичні, гуманітарні інтереси без підтримки зі сторони світової громадськості – саме тому, на прикладах діяльності ООН та Європейського Союзу з'явилися перші реальні спроби захисту національних інтересів спільними зусиллями. З метою координації і підвищення ефективності управління питаннями господарського та політичного значення західноєвропейські країни впродовж 50-60-х років ХХ ст. намагалися вибудувати наднаціональну систему Спільного ринку. У 90-х рр. країни Центрально-Східної Європи, перейшовши від командно-адміністративного способу розвитку економіки та суспільства до ринкового, поставили собі за мету долучитися до сім'ї європейських народів, вважаючи, що, таким чином, зможуть пришвидшити темпи власного соціально-економічного та громадянського розвитку. Чеська Республіка, бажаючи відновити демократичні та господарські традиції, які панували на її території в міжвоєнний період, також взяла курс на інтеграцію до євроспільноти і поступово досягла на цьому шляху помітних успіхів. Запозичення чеського досвіду наближення до ЄС та врахування вирішення проблемних питань вступу до Євросоюзу країною із колишнім соціалістичним минулим, безумовно, може стати корисним для України, з огляду на намагання нашої держави інтегруватися до цієї організації.

Політичні та економічні аспекти європейської інтеграції країн Центрально-Східної Європи дістали висвітлення у працях наступних українських та російських дослідників: Є.Козакевича, О.Ковальової, В.Лемака, О.Зарицького, О.Горенка, О.Тимченка, Р.Шпека, О.Шниркова, Т.Стародуба, І.Євпакової, В.Резніка, Н.Злоказової, Ю.Борко, В.Кудрова; чеських – Р.Шпока, Й.Шедіви, Д.Стуліка, М.Томашека, І.Вітзової, В.Вайденфельда; європейських та американських – Дж.Мортенсена, С.Ріхтера, Д.Кемпбелла, С.Хантінгтона та ін.

Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу, а також пов'язані з цим політичні трансформації в даних державах детально досліджуються у статтях Є.Кіш. Натомість, аналізу основних проблемних питань вступу Чеської Республіки до ЄС не приділено окремої уваги.

Мета статті – визначити і охарактеризувати головні дискусійні аспекти інтеграції Чехії до Європейського Союзу крізь призму зіставлення інтересів країни у переговорному процесі з однієї сторони та ЄС і окремих держав-членів організації – з іншої.

Отримавши самостійність після розпаду Чехословаччини в 1993 р., Чехія задекларувала спадковість внутрішньополітичних та внутрішньоекономічних пріоритетів, проголошених "оксамитовою" революцією та взяла курс на прискорену інтеграцію в євроатлантичні економічні, політичні й оборонні структури. Відправним моментом в її поверненні до Європи стало підписання в 1993 р. угоди з ЄС про асоціативне членство, який забезпечив Чехії як спрощений режим інтеграції до внутрішнього ринку Євросоюзу, так і можливість подальшого розвитку політичного діалогу стосовно набуття нею повноправного членства в цій організації. Відповідно до рішення Люксембурзького самміту, що відбувся в 1997 р., Чеську Республіку було віднесено до першої групи країн-кандидатів на вступ до ЄС і з березня 1998 р. вона розпочала регулярні переговори з Європейською Комісією стосовно адаптації національного законодавства до правової системи Євросоюзу.

Загалом поступово визріло одразу декілька ключових напрямів, які визначили хід дискусій стосовно інтеграції Чехії до ЄС – соціально-економічний, юридичний, етнонаціональний, зовнішньополітичний.

Поступово позиції кандидатів у переговорному процесі з ЄС швидко диференціювалися в залежності від інтенсивності їх просування в економічних реформах та інтеграції до правового простору Євросоюзу. Чехія, де адаптація правової бази до *acquis communautaire* проходила досить повільно, а стан справ в економіці ускладнився рецесією, яка розпочалася в 1997 р., була віднесена до найменш перспективних кандидатів на вступ і опинилася перед реальною загрозою залишитися осторонь країн першої хвилі розширення Євросоюзу. Можливість такого розвитку подій Європейська Комісія, по-суті, визначила у своєму “Звіті щодо прогресу Чехії на шляху до приєднання” за 1998 р., висловивши глибоку стурбованість в зв’язку з економічним спадом у розвитку країни, незадовільним станом структурних реформ, незавершеністю процесів приватизації в господарській та банківській сферах, малопомітним поступом Чехії в питаннях гармонізації національного господарства з загальноєвропейським [6].

Однак, прихід до влади нових політичних сил – соціал-демократів, які отримали перемогу на парламентських виборах в червні 1998 р., і викликаний цим кардинальний перегляд всієї стратегії реформ дозволили Чехії переломити негативні тенденції в економічній сфері і укріпити свої позиції у переговорному процесі з ЄС. Новий уряд, який очолив Мілош Земан визначив необхідність прискорення підготовки Чехії до вступу в ЄС як першочергового імперативу і сконцентрував свої зусилля на виведенні країни з економічної кризи та інтенсифікації структурних реформ. Виважений, однак динамічний розворот від політики кредитних обмежень до політики кредитної експансії, підвищення бюджетних видатків та розширення діапазону коливань національної валюти уможливили підтримати процес покращення господарської кон’юнктури і після трьохрічної рецесії вийти у 2000 р. на траєкторію економічного росту.

На початку 2000-х рр. активізувався процес адаптації національного законодавства до правової системи ЄС. В цей період Чеська Республіка пережила справжній законодавчий бум: тільки в 2000 р. парламентом країни було прийнято близько п’ятисот нових законів та інших правових норм, гармонізованих з європейськими стандартами. Значні успіхи Чехії в її інтеграції до правового простору Євросоюзу відзначив Звіт Європейської Комісії за 2002 р. Відповідно до його висновків, країна завершила перехід до європейських норм в фінансовому секторі і досягла високого рівня відповідності з *acquis communautaire* стосовно питань вільного пересування товарів, господарської конкуренції, стандартизації й сертифікації товарів, валютного та прикордонного регулювання і т. д [5, 179].

Поступово видозмінилися, набувши більш прагматичного характеру, позиції Чехії на переговорах з ЄС. Досить тривалий період хід переговорного процесу ускладнювався розбіжностями сторін стосовно строків введення в дію цілого ряду положень європейського законодавства. Чеська Республіка, намагаючись пом’якшити труднощі адаптації до накопиченого досвіду Євросоюзу, закликала надати їй відстрочок щодо введення в дію біля 20 правових норм ЄС. Першочергове значення при цьому чеська сторона надавала отриманню перехідних періодів для лібералізації національного ринку енергоресурсів, адаптації податкової системи до діючих в рамках євроспільноти норм, введення вільного ринку землі та нерухомості, досягнення європейських екологічних стандартів у сфері водоочищення і переробки відходів виробництва. Зі своєї сторони Євросоюз, намагаючись уникнути ускладнень для країн-ветеранів організації, які б могли виникнути у результаті “розширення на Схід”, наполягав на введенні тимчасових обмежень у сфері свободи пересування та працевлаштування чеських громадян в “європейському просторі” і доступу Чехії на європейський ринок каботажних перевезень. Розбіжності сторін набули характеру принципового протистояння в двох аспектах: Чехія виявила особливу наполегливість у питанні захисту власного земельного ринку, домагаючись десятилітньої відстрочки в його відкритті для нерезидентів, і з не меншою впертістю протидіяла намірам ЄС обмежити доступ чеських громадян на ринок праці Євросоюзу, розглядаючи це як явну дискримінацію.

Однак, як показала практика, вимогливість і безкомпромісність на переговорах з ЄС виявляється для кандидата малопродуктивною позицією. В цьому Чехію переконав як власний досвід – безрезультативність її намагань “тиску” на ЄС, так і досвід сусідів: з однієї сторони, наприклад, Словенії та Словаччини, які не вимагали для себе особливих пільг та виключень, що в свою чергу посприяло їхньому успішному просуванню до Єдиної Європи, а з іншої – Польщі, якій за відмову одразу і повною мірою “відкрити” сільське господарство для ЄС було урізано в 3-4 рази обсяги поточних дотацій на розвиток агросфери.

Зрозумівши, зрештою, що подальше затягування переговорів призведе до її усунення з першої хвилі розширення Євросоюзу і відповідно з його бюджетних планів на період 2004-2006 рр., а прийняття наступної хвилі кандидатів може затягтися, Чехія на початку 2001 р. відмовилася від половини раніше визначених поступок, а згодом, прийнявши вимоги ЄС, закриває і питання про вільне пересування робочої сили. Чехія отримала згоду Євросоюзу на введення 7-річного мораторію для допуску нерезидентів на ринок сільськогосподарських земель, а в компенсацію

тимчасового обмеження свободи пересування і працевлаштування чеських громадян в “європейському просторі” – право на захист національного ринку праці від напливу робочої сили із країн ЄС [5, 180].

Таким чином, Чехії як і деяким іншим країнам ЦСЄ довелося, по-суті, мовчазливо виконувати всі вимоги і рішення Євросоюзу. Коли членство в організації для країн-кандидатів стало набирати реальних обрисів, їм недвозначно дали зрозуміти, що інтеграція до євроспільноти не означає повного автоматичного зрівняння у економічних, соціальних, торговельних та інших правах з “ветеранами ЄС”. Дана позиція Європейського Союзу чим далі, тим більш чіткіше переконувала чехів в тому, що незважаючи на немалі дотації з Брюсселя в економіку країни, Чехія, принаймні в найближчій перспективі, розглядатиметься як периферійний придаток ЄС. Це побоювання доповнювалося ще й усвідомленням того, що одразу ж після приєднання до Євросоюзу, країні доведеться розпрощатися із цілим рядом потужних підприємств, які, згідно з висловлюваннями єврочиновників, не відповідали санітарним, екологічним та правовим нормам організації, хоча, найбільш імовірно, такі заяви були спровоковані намаганнями європейської бізнесової еліти, насамперед німецької, усунути конкурентів на теренах постсоціалістичного простору.

Окрім того, варто додати, що у чеському суспільстві дедалі міцнішим небезпідставно ставало переконання, що приєднання до Євросоюзу неминуче означатиме певну втрату національного суверенітету. Так, наприклад, величезний вплив німецьких інвестицій в чеську економіку з однієї сторони став запорукою модернізації й реконструкції старих та будівництва нових промислових підприємств країни, викликав створення нових робочих місць, а з іншої – надмірне засилля іноземного капіталу реально загрожувало перетворенням Чехії у сировинний придаток Німеччини та інших країн ЄС. Водночас майбутнім членам Євросоюзу в найближчий період пропонувалася роль пасивного спостерігача, їх переконували у тому, що вони стають повноправними членами європейської спільноти, але при цьому їм радили дотримуватися позицій, які по-суті приймалися в односторонньому порядку і мали першочергове значення для європейських чиновників.

Тривалий час певне напруження у переговорах Чехії з Європейським Союзом викликало питання захисту прав національних меншин, тобто циганів. Так, у Звіті Європейської Комісії за 1998 р., який визначив прогрес країни на шляху до приєднання, зокрема зазначалося: “Чехія дотримується копенгагенських політичних критеріїв, однак їй слід більше приділяти уваги реформі судочинства, боротьбі з корупцією та поліпшити становище циганів” [6]. Звіт за 1999 р. також вказав на прогалини в етнонаціональній політиці нового уряду соціал-демократів, адже, відповідно до його висновків, становище етнічних меншин, тобто циганів, не надто змінилось – безробіття серед них сягало 70-90%, спеціальні школи для дітей зі сповільненим розвитком відвідувало 70% циганських дітей. Щоправда, згідно з урядовим планом від 1997 р. в міністерствах, окружних радах та школах почали працювати на посадах радників та асистентів представники цієї меншини. На той час була вже створена і міждепартаментна комісія з питань циганського населення, проте ситуація зі станом здоров’я та поселення цієї меншини не поліпшилася [6]. Прийняття чеським урядом у 2000 р. документу “Концепція урядової політики щодо членів циганської общини”, що був зосереджений на основних питаннях освіти, проживання та працевлаштування циганів, а також боротьби з їхньою дискримінацією, трохи заспокоїв Європейську Комісію, що дало змогу Чехії впевненіше вести переговори про приєднання.

Даючи оцінку етнонаціональній політиці чеського уряду, Європейська Комісія, вказавши на її недостатність і обмеженість, водночас не відзначила і не взяла до уваги того аспекту, що питання захисту прав циганського населення в деяких країнах-ветеранах об’єднання, наприклад, в Іспанії, також потребувало нового підходу з метою його вирішення. Проблема розвитку спільноти ромів в Чеській Республіці, звичайно, була актуальною і від її успішного розв’язання загалом залежав поступ чеського суспільства, але треба визнати, що циганам під приводом поліпшення їхнього освітнього та життєвого розвитку, по-суті, пропонувалася часткова асиміляція і інтеграція в культуру країни їхнього осідання, що, як відомо, є неприйнятним для представників цієї етнічної групи, зважаючи на її кочовий та окремішний спосіб життя. Отже, питання інтеграції циганської меншини, на якому так наполягав Євросоюз, носило, власне, частково конфліктогенний і неоднозначний характер для чеського суспільства.

Однак, на шляху вступу Чеської Республіки до Європейського Союзу існувало не тільки цілий ряд внутрішньоекономічних та внутрішньополітичних перешкод, помітну роль відігравали і зовнішні фактори.

Із застереженнями стосовно приєднання Чехії до євроспільноти часто виступали австрійські політики. Так, у квітні 2002 року лідер впливової парламентської фракції Партії свободи Пітер Вестентхаллер пригрозив, що його партія докладе всіх зусиль для блокування вступу Чехії до ЄС. Ці слова пролунали у відповідь на візит до Праги комісара Європейської Комісії з питань розширення ЄС Гюнтера Ферхойгена на початку квітня цього ж року [3].

Під час зустрічі з чеськими урядовцями він заявив, що “декрети Бенеша” належать до минулого, і тому вони в жодному разі не вплинуть на вступ країни до Євросоюзу. “Декрети Бенеша” — це низка законів, схвалених чехословацьким президентом Едвардом Бенешем у 1945 році, які

передбачали, зокрема, позбавлення судетських німців громадянства та майна. Застосовуватися документи мали до тих “ворогів держави”, які співпрацювали в роки окупації з німецькими солдатами. Чеський уряд висловив запевнення австрійській стороні, що з юридичної точки зору декрети вже давно не діють. Можна припустити, що для чехів зараз не складає жодних труднощів визнати, що права депортованих в кінці 40-х років були ущемлені, якби існувала впевненість, що ані колишні судетські німці, ані угорці (значна частина яких, до речі, також була вислана з Чехії після Другої світової війни) не висунуть ще й інших вимог, наприклад, повернення свого майна.

Гюнтер Ферхойген, вже після виступів лідерів австрійської Партії свободи заявив, що дана проблема є абсолютно “штучною” і спровокована більше самими ж чехами, а точніше чеськими журналістами, які впродовж кількох тижнів активно обговорювали дану тему в своїх газетних статтях та телесюжетах. “Жменьці політиків, передусім у Німеччині та Австрії, ніколи не вдалося б потрапити в заголовки вітчизняних газет, але в заголовки чеських газет їм вдалося”, — наголосив Ферхойген [3].

Але проблема можливого блокування вступу Чехії до ЄС, з боку Відню, не була ані новою, ані надуманою. Раніше в Австрії цілком офіційно заявляли, що вступ Чехії буде заблоковано, якщо не буде закрито чеську атомну електростанцію в Темеліні, що знаходиться поряд з австрійським кордоном. Згодом проблему було вирішено, оскільки Прага запевнила, що АЕС поступово згортатиме свою роботу. Таку заповзятливість правих австрійських сил відносно інтеграції Чехії до Євросоюзу можна, напевно, пояснити побоюваннями, нібито зі вступом цієї центральноєвропейської країни до ЄС до Австрії рине величезна кількість чеської дешевої робочої сили. Дані побоювання не зовсім були виправдані, оскільки, Чехія, як вже було зазначено вище, погодилася на те, що не матиме вільного доступу до ринків робочої сили країн ЄС протягом семи років після приєднання до Євросоюзу. Пропозицію щодо відстрочки вільного доступу до ринків праці Австрія внесла до ЄС разом із Німеччиною.

Хоча в подальшому на офіційному рівні Віднем не чинилося перешкод на шляху вступу Чеської Республіки до Європейського Союзу, однак праві політичні сили Австрії та значний відсоток населення цієї країни і надалі продовжували негативно ставитися до членства Чехії в ЄС.

Свою позицію стосовно інтеграції держав Центрально-Східної Європи до ЄС мали і “найбідніші” країни-члени організації – Іспанія, Португалія, Греція та Ірландія. Приєднання до Євросоюзу держав колишнього соціалістичного табору неминуче означало б урізання дотацій на розвиток економіки цієї групи країн, що часто змушувало їх дотримуватися поміркованого і стриманого підходу стосовно питань розширення на Схід. Саме тому, якщо ФРН, Франція, Великобританія та скандинавські країни бачили в процесі інкорпорації Чехії, Польщі, Угорщини, Словаччини до ЄС непогану передумову для розширення ринків збуту своєї продукції, то країни Південної Європи, хоча й не чинили відвертих спроб протидії інтеграції нових держав до Спільного ринку, однак намагалися вказати на необґрунтованість даного кроку, мотивуючи це, наприклад, наявністю високого рівня корупції і непрозорості законодавства в країнах претендентах на вступ.

Незважаючи на незавершеність досягнення усіх копенгагенських критеріїв членства в ЄС, в січні 2002 р. на самміті в Брюсселі Чехії разом з ще 9 країнами все ж таки було запропоновано приєднатися до Євросоюзу в 2004 р. Дане рішення, попри попередні чисельні дискусії в суспільстві, було підтримане чеською громадськістю на референдумі у червні 2003 р., а вже 1 травня 2004 р. Чеська Республіка стала повноправним членом Європейського Союзу.

Таким чином, на шляху вступу Чехії до Європейського Союзу тривалий період лежало чимало перешкод об’єктивного і суб’єктивного характеру. У перших щорічних звітах Європейської Комісії про прогрес Чеської Республіки в напрямі інтеграції до Євросоюзу справедливо наголошувалося на недосконалоості проведення ринкових реформ, відсутності прозорого законодавства, необхідності активізації зусиль чеського уряду, спрямованих на завершення здійснення судової реформи тощо. На початку 2000-х років, Чехії вдалося за порівняно короткий проміжок часу зробити ряд помітних кроків, щоб наблизитися до ЄС і навіть висунути окремі пропозиції стосовно форми майбутньої участі в організації. Однак, найважливіша з них – клопотання про доступ до ринку праці Євросоюзу була відхилена, водночас країні довелося “мовчки” виконувати побажання Брюсселя, а також окремих держав-членів ЄС, насамперед, Австрії. Європейська інтеграція, по-суті, виявилась неоднозначним питанням у зовнішньополітичній стратегії самостійної Чеської Республіки, вказавши як на позитиви, так і недоліки даного процесу.

Дослідження головних аспектів інтеграції Чехії до Європейського Союзу є спробою окреслити місце та роль держав Центрально-Східної Європи та України, зокрема, в сучасних інтеграційних процесах на континенті. Водночас актуальним залишається питання аналізу наслідків вступу країн регіону до Євросоюзу, зважаючи на необхідність оцінити поточний стан їхнього суспільного, політичного та економічного розвитку і визначити перспективи функціонування ЄС в найближчий час.

1. Борко Ю. Расширение и углубление европейской интеграции / Ю. Борко // Международная экономика и международные отношения. – 2004. - №7. – С. 16-21.
2. Кіш Є. Європа у пошуках нової ідентичності. Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центральної та Східної Європи / Є. Кіш // Нова політика. – 1998. - №3. – С. 2-6.
3. Партія свободи проти Чехії. – Режим доступу до тексту: <http://www.day.kiev.ua/56341/56>.
4. Резнік В. Розширення ЄС: східноєвропейський вектор / В. Резнік // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. - №5. – С. 3-5.
5. Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз. – М.: Наука, 2002. – 206 с.
6. Report on the Foreign Policy of the Czech Republic 1998-1999. – Режим доступу до тексту: http://www.mzv.cz/.../foreign.../reports.../reports...czech_foreign_policy/report...oreign_policy.../i...
7. Report on the Foreign Policy of the Czech Republic 2000. – Режим доступу до тексту: http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/reports...